

Pojetí svobody v komentářích Maria Victorina k pavlovským epištolám*

Vít Hušek

V polovině 4. století se na Západě objevují první latinské komentáře k listům apoštola Pavla.¹ Autorem nejstarších z nich je Marius Victorinus, následují komentáře Ambrosiastra (po staletí připisované Ambrožovi z Milána), Jeronýma a dalších. Obnovený zájem o pavlovské epištoly přinesl řadu nových podnětů a otázek. V této studii se zaměříme na komentáře Maria Victorina a budeme sledovat, jak se v nich formuluje téma lidské svobody.

1. Úvod

O životě římského rétora a novoplatonika Maria Victorina² víme pouze na základě několika zmínek Jeronýma a Augustina.³ Po své konverzi ke křesťanství (patrně roku 356)⁴ se zapojil do tzv. protiariánského sporu a sepsal rozsáhlé teologické dílo, které je věnováno především věroučným sporům o trojiční dogma.⁵ Victorinova trinitární teologie, označovaná jako „první systematický výklad trojiční nauky“, představuje originální nauku o soupodstatnosti božských osob na základech novoplatónské filozofie.⁶ Podle Victorina prochází Trojice nečasovým procesem sebekonstituce, ve

* Studie byla realizována za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím Grantové agentury České republiky, grantový projekt 401/05/P035, „Pojetí svobody u křesťanských autorů 4.–6. století“.

¹ K nejstarším latinským komentářům k pavlovským epištolám srov. např. A. SOUTER, *The Earliest Latin Commentaries on the Epistles of St Paul*, Oxford: Clarendon Press, 1927; W. GEERLINGS, „Hiob und Paulus: Theodizee und Paulinismus in der lateinischen Theologie am Ausgang des vierten Jahrhunderts,“ *Jahrbuch für Antike und Christentum* 24 (1981): 56–66.

² Přehlednou informaci o Mariu Victorinovi, jeho životě, díle a kontextu doby přináší stať V. NĚMCE „Marius Victorinus a dogmatické spory jeho doby,“ *Orthodox revue* 1 (1997): 55–73. Úvod do Victorinovy trojiční ontologie a psychologie z filozofického hlediska podává R. A. MARKUS v kapitole „Marius Victorinus,“ in *Filosofie pozdní antiky*, ed. A. H. Armstrong, Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 373–383. Pro podrobnější vzhled do problematiky srov. P. HADOT, *Porphyre et Victorinus*, 2 sv., Paris: Études augustiniennes, 1968; P. HADOT, *Marius Victorinus: Recherches sur sa vie et ses oeuvres*, Paris: Études augustiniennes, 1971 (= HADOT, *Recherches*).

³ HIERONYMUS, *De viris illustribus* 101 / PL 23,701A; AUGUSTINUS, *Confessiones* VIII,2,3–5 / CCL 27,114–116.

⁴ K diskusi o datu Victorinovy konverze srov. HADOT, *Recherches*, s. 27–29. K okolnostem Victorinova křtu srov. P. COURCELLE, „L'objection de Marius Victorinus au baptême,“ in *Recherches sur les Confessions de Saint Augustin*, Paris: Boccard, 1968, s. 383–391.

⁵ Victorinovy teologické spisy citujeme dle edice P. HENRYHO a P. HADOTA v CSEL 83/1, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1971.

⁶ Srov. P. HENRY, „The *Adversus Arium* of Marius Victorinus, the first systematic exposition of the doctrine of the Trinity,“ *Journal of Theological Studies*, N.S., 1 (1950): 42–55. Podrobný výklad Victorinovy trojiční nauky podává V. NĚMEC ve stati „Duch svatý v trojičním konceptu Maria Victorina,“ in *Pán a dárce života: Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici*, ed. L. Karfíková a Š. Špinka, Brno: CDK, 1999, s. 26–55.

kterém jednotlivé božské hypostaze představují fáze tohoto dění: Otec je pojímán jako bytí (*esse*), Syn jako pohyb, ve kterém se toto bytí sdílí (*vivere*), a Duch svatý jako zpětný pohyb myšlení (*intellegere*).⁷ V každé fázi vystupuje do popředí jedna božská hypostaze, přítomny však jsou stále všechny tři, což odpovídá soupodstatnosti božských osob. Vnitřní dění Trojice nachází analogii ve stvoření, vtělení Syna a návratu stvoření k Otci skrze Ducha.⁸

Po roce 363 Victorinus napsal také několik exegetických spisů. Dochoval se nám pouze komentář k listu Galatanům, Efesanům a Filipánům, z několika zmínek však můžeme usuzovat, že Victorinus komentoval i list Římanům a oba listy Korinťanům.⁹ O pořadí sepsání komentářů se dosud vede diskuse.¹⁰ V úvodu každého komentáře Victorinus nejprve vysvětluje celkový záměr listu (*summa epistolae*), poté komentuje jednotlivé verše, případně několik veršů najednou. Styl komentářů je prostý (ve srovnání s jeho teologickými spisy), místy se blíží prosté parafrázi biblického textu,¹¹ autor sám jej charakterizuje jako „*expositio verborum simplex*“, resp. „*commentatio simplex*“.¹² Výklad se drží především doslovného smyslu, typologie či alegorie komentovaného textu sice respektuje, ale dále nerozvíjí.¹³ Na několika místech komentáře k Efesanům a Filipánům Victorinus opouští úzkou vazbu na biblický text a vřazuje „filozofické exkurzy“, věnované nauce o Trojici a o povaze duše.¹⁴

Naše zkoumání Victorinova pojetí svobody bude sledovat autorův výklad o pre-existenci duší, jejich sestupu do světa a záchraně skrze víru v Krista.

⁷ Srov. M. BALTES, *Marius Victorinus: Zur Philosophie in seinen theologischen Schriften*, München: Saur, 2002, s. 70–74.

⁸ Srov. NĚMEC, „Marius Victorinus,“ s. 71–73.

⁹ Srov. HADOT, *Recherches*, s. 285–286. Victorinovy exegetické spisy citujeme dle edice F. GORIHO v CSEL 83/2, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1986.

¹⁰ Komentář *In Phil.* byl bezpochyby napsán jako poslední, spor se vede o pořadí *In Gal.* a *In Eph.* P. HADOT nejprve hájil prvenství *In Gal.* (*Marius Victorinus, Traités théologiques sur la Trinité II: Commentaire* [= HADOT, *Commentaire*], SC 69, Paris: Cerf, 1960, s. 758), později přehodnocuje své stanovisko a pokládá za téměř jisté pořadí opačné (*Recherches*, s. 287–288), které považuje za pravděpodobné i W. ERDT (*Marius Victorinus Afer, der erste lateinische Pauluskommentator*, Frankfurt: Lang, 1980, s. 116–117) a F. GORI („Introduzione,“ in MARIO VITTORINO, *Commentari alle Epistole di Paolo agli Efesini, ai Galati, ai Filippesi*, Torino: Società Editrice Internazionale, 1981, s. 5). S tímto názorem polemizuje E. DES PLACES a přiklání se k Hadotovu původnímu názoru („Marius Victorinus G. commentateur de saint Paul,“ *Biblica* 55 [1974]: 83–87), stejně tak M. MARIN, který připojuje vlastní analýzu problému („Sulla successione delle epistole paoline in Mario Vittorino,“ *Vetera Christianorum* 26 [1989]: 377–385).

¹¹ Srov. HADOT, *Recherches*, s. 290; W. K. WISCHMEYER, „Bemerkung zu den Paulusbriefkommentaren des C. Marius Victorinus,“ *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 63 (1972): 108–120.

¹² *In Gal.* II,4,18–19 / CSEL 83/2, 151,24n.; *In Eph.* II, proem. / CSEL 83/2, 60,16.

¹³ Srov. HADOT, *Recherches*, s. 291.

¹⁴ Stručný obsah jednotlivých „exkurzů“ podává B. LOHSE, „Beobachtungen zum Paulus-Kommentar des Marius Victorinus und zur Wiederentdeckung des Paulus in der lateinischen Theologie des vierten Jahrhunderts,“ in *Kerygma und Logos*, FS C. Andresen, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, s. 351–366.

2. PREEXISTENCE DUŠÍ A JEJICH SESTUP DO SVĚTA

Podle Victorinova úvodu k „filozofickému exkurzu“ nad Ef 1,4 tento verš vysvětluje tajemství,

že svět byl stvořen, že byl stvořen v Kristu nebo skrze Krista, že duše byly poslány do světa, že duše byly dříve než svět a že budou ze světa zpět vysvobozeny, ... že Kristovým působením, skrze Krista a v Kristu je smířeno s Bohem vše, co je na nebi i na zemi...¹⁵

Tato pasáž obsahuje základní rámec Victorinovy nauky o sestupu duší do světa a jejich návratu k Bohu. Náš autor vychází z přesvědčení, že duše existovaly již před stvořením světa, a to „duchovně“, „v Kristu“.¹⁶ V jeho exegetických spisech se výklad o povaze duše omezuje na několik filozofických exkurzů, proto musíme nejprve krátce obrátit pozornost ke skupině spisů teologických.¹⁷

2.1 Sestup duší podle teologických spisů

Na dvou místech Victorinova spisu *Adversus Arium I* nacházíme výklad o tom, že člověk, stvořený „podle obrazu Božího“ (Gn 1,26), je „obraz obrazu, to je Syna“ (obrazem Božím je pouze Syn).¹⁸ Jakožto obraz Syna je duše racionální, má život a pohybuje se sama od sebe.¹⁹ Zprostředkovaně, skrze Syna, je pak duše obrazem celé Trojice a nese tak v sobě trojinu *esse – vivere – intellegere*.²⁰ Jako jsou Syn a Duch jedním pohybem života a nahlížení,²¹ podobně je i duše vymezena podvojným pohybem života a intelektu, který je soupodstatný s jejím bytím.²²

Podle Victorina duše stojí uprostřed mezi duchovními a inteligibilními skutečnostmi na jedné straně a látkou na straně druhé. V závislosti na svém rozhodnutí se duše může (1) obrátit k Logu ve sjednocujícím vidění, zůstat na úrovni intelektivní i inteligibilní a nadále existovat ve formě ideje, (2) nebo zůstat na rovině čistě intelektivní (nikoli však inteligibilní), tedy rovině diskurzu, kde je intelekt duše oddělen

¹⁵ „...vel mundum factum esse vel in Christo mundum aut a Christo mundum factum vel animas in mundum missas vel ante mundum animas et rursus de mundo animas liberatas; ... quod Christo operante et per Christum et in Christo, omnia reconciliantur deo quae et in caelis sunt et in terra...“ *In Eph. I,1,4* / CSEL 83/2, 6,11–15; 7,15–17.

¹⁶ Srov. *In Eph. I,1,4* / CSEL 83/2, 7,30–39. K různým aspektům Victorinovy nauky o preexistenci duší, jejich sestupu do hmotného světa a návratu zpět srov. H. DE LEUSSE, „Problème de la préexistence des âmes chez Marius Victorinus Afer,“ *Recherches de science religieuse* 29 (1939): 197–239, zvl. 199–214; P. SÉJOURNÉ, „Victorinus Afer,“ in *Dictionnaire de Théologie Catholique*, ed. A. Vacant, E. Angenot a E. Amann, sv. 15, Paris: Letouzey et Ané, 1950, sl. 2887–2954, zvl. 2933–2936; ERDT, *Marius Victorinus*, s. 129–138; W. STEINMANN, *Die Seelenmetaphysik des Marius Victorinus*, Hamburg: Steinmann & Steinmann, 1990, s. 28–64.

¹⁷ Srov. především *Adversus Arium I* 20; I,61–64 / CSEL 83/1, 85–88; 161–167. K tomuto tématu srov. P. HADOT, „L'image de la Trinité dans l'âme chez Victorinus et Augustin,“ *Studia patristica* 6 (1962): 409–442.

¹⁸ *Adv. Ar. I*,61 / CSEL 83/1, 161,5; srov. *Adv. Ar. I*,20 / CSEL 83/1, 85,4–7.

¹⁹ Srov. *Adv. Ar. I*,20 / CSEL 83/1, 87,33–51.

²⁰ Srov. *Adv. Ar. I*,63 / CSEL 83/1, 165,8–16.

²¹ Podle Victorina je Trojice vlastně zdvojenou dyádou, kde prvním členem je Otec (*esse*) a druhý člen, Logos, je dále strukturován jako dva aspekty jednoho pohybu vycházení (Syn, *vivere*) a návratu (Duch, *intellegere*). Srov. NĚMEC, „Duch svatý,“ s. 36.

²² Srov. MARKUS, „Marius Victorinus,“ s. 381.

od svého předmětu, (3) nebo sestoupit na úroveň smyslovou a stát se oživujícím principem tělesného světa.²³ Odloučení duše od Logu a sestup na pouze intelektivní úroveň Victorinus nepovažuje za zlo, pouze za zkoušku. Na této rovině je duše ještě „volána zpět slabou jiskrou svého vlastního intelektu“.²⁴ Za pád lze považovat až druhý krok tohoto pohybu, totiž když si duše „hledí nižších věcí“ a přiklání se ke smyslovému světu.²⁵

2.2 Sestup duší podle exegetických spisů

Tato Victorinova koncepce se odráží i v jeho exegetických spisech, i když tam není podrobně pojednána. Podle Victorina má duše před sebou určitou volbu. Pokud se zachová „správně“ (*integre et perfectis omnibus*), tedy pokud pozná sebe a Boha a straní se toho, co je cizí, pak se po zásluze stává dokonalou, získává plné poznání a postupně se stává duchovní.²⁶ Jinými slovy: pokud si všímá toho, co ji klame, a prchá před tím, pak se snadno drží své *virtus* a bude dokonalá v Kristu, to je duchovní.²⁷ Druhou možností je, že se duše nechá oklamat a svěst, zamění intelekt za jeho nápodobu (*quod imitatur intellectum; imago intellegendi*), totiž smysly, a upadne do nich,²⁸ a tak se odchýlí od pravdy k pravděpodobnému a dále k mylnému.²⁹

Moment rozhodování má velmi silný intelektuální akcent: úkolem člověka je „poznat“ (co jsou smysly a jaká je jejich cena; Boha, a co není Boží), „rozlišovat“ (to, co je cizí) a „oddělovat“ (věčné a smrtelné, co vede k záhubě a co ke spáse).³⁰

²³ Tyto tři varianty Victorinus popisuje v *Adv. Ar.* I,61 / CSEL 83/1, 161–162,7–26. Srov. HADOT, *Porphyre et Victorinus*, s. 178–186. Hadot dále upozorňuje, že Victorinus v tomto popisu příliš nerozlišuje mezi duší „univerzální“ a dušemi individuálními (s. 331n.).

²⁴ *Adv. Ar.* I,61 / CSEL 83/1, 162,22n.; srov. *Ad Candidum* 7 / CSEL 83/1, 23,17–19; srov. též M. RUPP, *Der Weg der Freiheit bei Marius Victorinus Afer*, Diss. München, 1967, s. 51n.

²⁵ *Adv. Ar.* I,61 / CSEL 83/1, 162,14n. K tomuto místu srov. HADOT, *Porphyre et Victorinus*, s. 185–186, 342–343.

²⁶ „Quoniam igitur talis natura animarum est uti, si integre et perfectis omnibus se agat, id est si et se noverit et deum sciat et ea quae sunt aliena ita discat ut repudiet, ut excludat, merito fit perfecta, et perfecta cum fuerit repudiatis alienis, cognito deo, scientiam plenam cum receperit universitatis, continuo efficitur spiritalis, sic etiam et homo et omne quod homo est.“ *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 8,54–60.

²⁷ „...si, inquam, hoc quod fallit, quod mentitur ac decipit animadvertat anima, cognoscat et repudiet et fugiat quasi hostem et deceptorem, facile se et virtutem suam tenebit et cognoscet et erit plena et perfecta in Christo.“ id est spiritalis. *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 8,62–66.

²⁸ „Cum autem secundum intellectum potens anima sit, falli autem intellectum potest nisi sciat etiam id quod imitatur intellectum, non tamen est intellectus...“ *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 8,60–62. „Cum sit igitur anima natura tali ut intellegendi quidem potens sit, intelligentia tamen facile labi et cadere in vicinam virtutem possit atque imaginem intellegendi, id est sensum qui in mundo et ex natura totus est...“ *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 8,72–76. O smyslech jako příbuzné mohutnosti a nápodobě intelektu (*simulacrum et imitamentum intellegendi... propinquus atque vicinus purae intelligentiae*) srov. *Ad Cand.* 9 / CSEL 83/1, 25–26,5–11; srov. HADOT, *Commentaire*, s. 709; Baltes, *Marius Victorinus*, s. 91n.

²⁹ „Unde, cum animae gradu progressionis ex ipso, cum ipsius essent, tamen, quia quadam longinquitate ab ipso minore luce fulgebant et minore lumine non ita perfectae fuerant, id est quia labi ab intelligentia veri poterant in ea quae verisimilia erant et a verisimilibus in falsa, id est in ea quae sensus sunt...“ *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 10,126–131.

³⁰ „...quibus anima detenta cognosceret qui sunt sensus et quantum valeant, ... ut cognosceretur deus et cognosceretur quod dei non est.“ *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 9,78–80. „Haec est enim virtus Christiani, discernere ista et separare quae sint aeterna, quae mortalia, quae ad perniciem ducant, quae ad salutem.“ *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 9,90–92.

Celý proces rozhodování a volby je představen jako protiklad inteligence, která má schopnost rozlišit dobré a zlé, a smyslů, které se jí snaží oklamat.³¹

Pozornost duše lapené smyslovými silami je zaujata pouze věcmi hmotnými a tělesnými, které pak duše považuje za jedinou pravou skutečnost.³² V tomto stavu duše není schopna sama se zbavit pout, která ji svazují, obrazně řečeno ztrácí „sílu svého světla“ a „září menším světlem“.³³ Podle Victorina duše dokonce ztrácí svou původní přirozenost a přijímá přirozenost novou, materiální a tělesnou.³⁴

Sestup duší do smyslovosti tedy probíhá ve dvou fázích. První krok sestupu, který představuje odloučení duše od Logu, probíhá nutně a duše se nemůže skutečně rozhodnout pro či proti.³⁵ Následně je duše podrobena zkoušce, ve které se má osvědčit a zdokonalit: pokud by sestup nepodstoupila, byla by „méně dokonalá“, zatímco když zakusí svět a pohrdne vším smyslovým, dojde k většímu poznání.³⁶ V této druhé fázi je úkolem duše zakusit a poznat svět a rozhodnout se pro to, co je hodno volby.³⁷ Podle Victorina není „pád“ duší do smyslovosti nutný, duše před sebou mají volbu. Bůh tedy nestvořil duše už nějak „porušené“ ani je k pádu nepředurčil, přestože s touto možností předem počítal³⁸ a v určitém smyslu byly duše do světa „poslány“.³⁹ Sestup duší má ontologický význam, protože teprve svým rozhodnutím v konfrontaci se smyslovým světem duše završuje svoji dokonalost. Podle Victorina je tedy dokonalost člověka spojena s aktem rozhodnutí a volby. Teprve v situaci, kdy se rozhodne (pro Boha nebo pro svět), dovršuje svoji dokonalost. Kdyby člověk tuto možnost volby neměl, nedosáhl by své dokonalosti.

Victorinus se ve svém komentáři soustředí na situaci duše, která se rozhodla pro smyslový svět, ale krátce naznačuje i variantu „správného“ rozhodnutí. Z textu však není jasné, zda autor předpokládá, že se některé duše skutečně tak rozhodly (a co s nimi bylo dál), nebo zda se jedná o variantu čistě teoretickou.⁴⁰

³¹ Srov. RUPP, *Der Weg*, s. 70–71.

³² „Sed, cum victae animae sensualibus potentiis nihil nisi mundum, materiam et carnem et corpus in sensu haberent et haec vera sola crederent...“ *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 9,81–83.

³³ Srov. *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 9,83n.; 10,137–139.

³⁴ Srov. *In Eph.* I,2,3 / CSEL 83/2, 31,12–17; *In Gal.* I,4,3–4 / CSEL 83/4, 139,60. Srov. STEINMANN, *Die Seelenmetaphysik*, s. 41.

³⁵ Srov. BENZ, *Marius Victorinus und die Entwicklung der abendländischen Willensmetaphysik*, Stuttgart: Kohlhammer, 1932, s. 144–145; SÉJOURNÉ, „Victorinus Afer“, sl. 2935; STEINMANN, *Die Seelenmetaphysik*, s. 40–41.

³⁶ Srov. např. *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 8,46–50; 10–11,133–142; 11,167n.

³⁷ „Animis et ceteris huiusmodi potentiis in Christo, ut dixi, positis perfectio quaedam minor est, nisi omnia quae esse possunt experiantur, cognoscant et sic quid sequendum, quid eligendum sit videant et sequantur in spiritu utique qui Christus est.“ *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 8,46–50.

³⁸ „Ergo macula est res adiecta substantiae. Fuit ergo substantia, sed potuit macula contingere. Hoc praedestinavit deus ut essemus immaculati. Licet enim nondum maculasset nos mundus, tamen, quoniam natura tali fuimus ut in maculam cadere possemus, indircio praedestinavit nos deus, ut, cum in maculam incidissemus, essemus immaculati per eius gratiam, id est per Christum.“ *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 12,185–192. DE LEUSSE („Le problème“, s. 206) tuto pasáž interpretuje v tom smyslu, že duše, které původně nesly pouze možnost poskvrní, od sestupu do světa již dále chybují nutně. Podobně i SÉJOURNÉ, „Victorinus Afer“, sl. 2935–2936.

³⁹ Srov. *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 6,5n.; 6,12n.

⁴⁰ Naproti tomu RUPP (*Der Weg*, s. 73–76) se domnívá, že k tomu, aby člověk dosáhl zduchovnění a adoptivního synovství, je nutná nejen volba, ale přímo i pád do hříchu.

2.3 Záchrana

Situace duše ponořené do materie se tak zdá beznadějná a jejími vlastními silami neřešitelná, duše není s to se sama dostat z tohoto neblahého stavu.⁴¹ Protože lidé „pro slabost těla“ nedokázali přemoci hříchy, do nichž upadly, jejich jedinou záchranou je Kristus, který byl poslán, aby „skrze jeho tajemství a tělesnou smrt byly duše vzkříšeny a navrátily se k nebeské ctnosti“.⁴² Tento Boží plán spásy, tajemství, které bylo od věčnosti skryto v Bohu a zjevilo se v Kristu,⁴³ spočívá v tom, že „přijde Kristus, Boží syn, obleče tělo, přispěchá na pomoc člověku a osvobodí ho, odpustí mu hříchy, pozvedne ho k věčnosti a k nebesům, ospravedlní ho a oslaví“.⁴⁴ Tajemství spásy (*mysterium salvationis*) se tak naplnilo v Ježíši Kristu, ve kterém je přítomna „veškerá Boží milost a síla“.⁴⁵

Jak opakovaně vysvětluje Victorinus (spíše než vysvětlení to však je vyznání), Kristus naplnil Boží plán svým „tělem, křížem, smrtí a vzkříšením“.⁴⁶ V tomto výkladu hraje důležitou roli protiklad tělesného a duchovního. Kristus zachránil člověka tím, že sám přijal lidské tělo, „sám v sobě nad tělem zvítězil a pomocí těla tělu prospěl, totiž tím, že zahubil jeho porušenost a ve svém vzkříšení na sebe vzal tělo čisté a věčné, veškeré tělo božství, až se totiž všechno stane duchem“.⁴⁷ Tím jsou duše vyvedeny z orientace k tělesnému a tělo samo je zduchovněno. Uzdravení lidské tělesnosti Victorinus popisuje jako „zduchovnění“: duše „duchovně cítí“, odklání se od všeho tělesného a hmotného, stávají se duchovními a jsou přijaty za Boží děti.⁴⁸ Celý život je nadále určován Duchem: „podle Ducha chápat, podle Ducha žít, podle Ducha doufat, podle Ducha věřit, nic tělesného nemít v duši, v jednání ani v životě, to je neklást naději do těla“.⁴⁹ Výsledkem toho je „nový člověk“: duše, které se ponořily do světa a protivily se nebeským a duchovním věcem, jsou nyní „smířeny“ s Bohem a nadále žijí a poznávají „duchovně“.⁵⁰ Spolu se „zduchovněním“ jsou duše připojeny k Bohu, získávají jakousi „příbuznost intelektu“ (*cognatio intellegendi*) a jsou adoptivně přijaty za Boží syny.⁵¹

⁴¹ Srov. STEINMANN, *Die Seelenmetaphysik*, s. 47.

⁴² „Quoniam autem ea [= peccata in quae lapsae animae fuerant] homines vincere non poterant per carnis inbecillitatem, missus est Christus, id est spiritus et intelligentia et revelationum omnium divinarum rerum et vitae aeternae spiritus, ut per eius mysterium et per corporalem mortem resuscitatae animae ad virtutem caelestem redirent...“ *In Eph.* I,1,20–23 / CSEL 83/2, 25,68–73; k tomuto místu srov. L. KARFÍKOVÁ, „Nepřijal člověka, ale stal se jím,“ in *Studie z patristiky a scholastiky II*, Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 13–58, zvl. 44–46.

⁴³ Srov. *In Eph.* I,3,9 / CSEL 83/2, 48,35–37. HADOT (*Recherches*, s. 299–301) upozorňuje, že Victorinus rozšiřuje význam pavlovského pojmu *mysterium* i na oblast metafyzickou a ontologickou.

⁴⁴ „...dei filium Christum venire, carnem induere, succurrere, liberare hominem, donare peccata, in aeterna et caelestia tollere, iustificare et glorificare.“ *In Eph.* I,3,9 / CSEL 83/2, 48,31–33 (překlad L. KARFÍKOVÁ, *Studie II*, s. 47).

⁴⁵ *In Eph.* I,1,2 / CSEL 83/2, 4,16–18.

⁴⁶ „Ergo mysterio, quod hic inplevit et carne et cruce et morte et resurrectione...“ *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 9,93n.

⁴⁷ *In Eph.* I,2,16 / CSEL 83/2, 38,17–21; srov. KARFÍKOVÁ, „Nepřijal člověka,“ s. 46.

⁴⁸ Srov. *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 9,96–106.

⁴⁹ „Tota virtus evangelii haec est: secundum spiritum sapere, secundum spiritum sperare, secundum spiritum credere, nihil carnis in animo habere et in actu et in vita, id est neque spem de carne suscipere.“ *In Gal.* II,5,16 / CSEL 83/2, 164,2–6. Srov. HADOT, *Recherches*, s. 291.

⁵⁰ Srov. *In Eph.* I,2,14–15 / CSEL 83/2, 37/32–42; *In Gal.* I,2,20 / CSEL 83/2, 124,1–6.

⁵¹ Srov. *In Eph.* I,1,3 / CSEL 83/2, 5,15; *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 9,98–106; *In Eph.* I,1,17–18 / CSEL 83/2, 22,55n.; *In Gal.* I,4,6 / CSEL 83/2, 143,19–21.

Díky Kristovu vtělení a vzkříšení se mohou duše po svém sestupu do hmotného světa opět vrátit k Bohu. Victorinova koncepce sestupu duší do světa a návratu k Bohu odráží jeho trojiční teologii (pohyb Syna a zpětný pohyb Ducha), stejné schéma „sestoupení“ a „vystoupení“, resp. „příchodu“ a „návratu“ sleduje i dílo vykoupení,⁵² v jehož prvním aspektu vystupuje do popředí aktivita Syna a v druhém aspektu působení Ducha. Na tom vidíme, že Victorinova teologie je primárně vedena jeho filozofií, nikoli vlastním biblickým textem. I tam, kde autor popisuje teologické aspekty záchrany duší (odpuštění hříchů, adoptivní synovství, život podle Ducha),⁵³ má neustále na zřeteli aspekt metafyzický (vysvobození duší z materie, obnovu původní přirozenosti, návrat k počátku a obnovenou schopnost poznávat Boha).⁵⁴

3. VÍRA V KRISTA

Tajemství Kristova vykoupení nepůsobí automaticky, ale je to nabídnutá pomoc, která od člověka vyžaduje odpověď. Každý může tuto nabídku odmítnout, nebo skrze víru přijmout.⁵⁵ Právě víra v Krista je ze strany člověka rozhodujícím krokem, aby mohl přijmout Kristovu pomoc, navázat nový vztah k Bohu a obnovit duchovní schopnosti duše.⁵⁶ Víra je „branou osvobození“ člověka; Kristova smrt a vzkříšení nám prospěje pouze tehdy, když máme víru, jiná cesta, jiná naděje pro člověka není.⁵⁷ Naše veškerá naděje na spásu a milost Boží spočívá v Kristu, který pro nás zemřel a vstal; věřit znamená nedoufat v nikoho jiného než v Krista a Boha.⁵⁸

O tom, co přesně víra je a kde se v člověku bere, se dozvídáme jen velmi málo. Věřit či uvěřit (*credere – fidem sumere*) je podle Victorina totéž co „duchovně vnímat“ a odvrátit se od tělesného a hmotného.⁵⁹ Víra je tedy popisována jako jednorázový akt uvěření, na který navazuje proces proměny člověka („zduchovnění“, odložení neřestí apod.).

Člověk nezískává spásu svými skutky, co se od něj žádá, je *pouhá víra*.⁶⁰ Z některých Victorinových formulací se však zdá, jako by člověk měl sám sílu (*virtus*) uvěřit a tím si otevřít cestu ke spáse. Není to v protikladu s tím, že spásu dává bezvýhradně Bůh jako dar milosti?⁶¹ Je tato víra lidským činem, který člověk koná ze své síly, nebo

⁵² Srov. *In Eph.* II, praef. / CSEL 83/2, 60,12; *In Eph.* II,4,9 / CSEL 83/2, 61,4n.; 61,14–17. Srov. též WISCHMEYER, „Bemerkungen“, s. 118–119.

⁵³ Srov. *In Eph.* I,1,8 / 83/2, 15–16,57–62.

⁵⁴ Srov. *In Eph.* I,1,7 / CSEL 83/2, 14,12–17.

⁵⁵ Srov. *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 9,93–96; *In Gal.* I,3,7 / CSEL 83/2, 129,4–8.

⁵⁶ STEINMANN, *Die Seelenmetaphysik*, s. 51.

⁵⁷ Srov. *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 9,100n.; *In Eph.* 3,12 / CSEL 83/2, 50,9–15. Srov. též ERDT, *Marius Victorinus*, s. 142–145.

⁵⁸ Srov. *In Eph.* I,2,5 / CSEL 83/2, 32,10–13; *In Gal.* I,1,6 / CSEL 83/2, 99,2–9; *In Gal.* I,2,20 / CSEL 83/2, 124, 1–6.

⁵⁹ „Christum enim credere et in Christum fidem sumere iam spiritaliter sentire est et iam tolli a desiderii carnalibus et materialibus...“ *In Eph.* I,1,4 / CSEL 83/2, 9,96–98; srov. ERDT, *Marius Victorinus*, s. 139–141; STEINMANN, *Die Seelenmetaphysik*, s. 51–52.

⁶⁰ „Ergo non nostri laboris est et, quod saepe moneo, ut nos solvamus, sed sola fides in Christum nobis salus est.“ *In Eph.* I,1,14–15 / CSEL 83/2, 37,17–19. Výčet míst k motivu *pouhé víry* podává ERDT, *Marius Victorinus*, s. 142–145, a STEINMANN, *Die Seelenmetaphysik*, s. 176, pozn. 310.

⁶¹ Harnackovu hypotézu, že Victorinovo pojetí *pouhé víry* předjímá Augustinovu koncepci (A. von HARNACK, „Geschichte der Lehre von der Seligkeit allein durch Glaube in der alten Kirche“, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 1 [1891]: 82–178; podobně *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, sv. 3, 4. vyd.,

je i ona nakonec Božím darem? Na tuto augustinovskou otázku nedává Victorinus jednoznačnou odpověď.⁶²

3.1 „Pouhá víra“ a podíl člověka na spáse (In Eph.)

Na několika místech komentáře k Efesanům považuje Victorinus za potřebné zdůraznit, že odpuštění hříchů nemůžeme dosáhnout sami, ale je nám darováno. V této souvislosti konstatuje, že jediné, co je v naší moci, je víra: „Odpouští se nám tedy hříchy, odpouští se skrze Boží milost, neodstraňujeme je vlastní silou, v naší moci je pouze toto: věřit v Krista a pro Krista žít duchovně.“⁶³ Rozhodující podíl na naší spáse má Kristus, ne my sami, my můžeme pouze uvěřit: „...náš Pán Ježíš Kristus jaksi zvítězil nad tímto samotným svárem a překonal ho. Na nás již není téměř nic, pouze věřit tomu, který překonal vše.“⁶⁴ Podobný význam mají i další výpovědi o tom, že víra nepředstavuje žádnou námahu, žádnou obtíž; pouhá víra stačí.⁶⁵

Jsmo-li spaseni milostí skrze víru (srov. Ef 2,7), znamená to sice, že se od nás žádá víra (jako náš vlastní čin), ale spásu si přesto nemůžeme zasloužit, ta zůstává darem milosti.⁶⁶ Hlavní důraz těchto pasáží je nepochybně na tom, že spása je nám darována: vykoupení, osvobození a odpuštění hříchů dosahujeme skrze Krista, nikoli naší mocí (*non enim virtute nostra*). My sami můžeme pouze věřit, vše ostatní je Kristovo dílo.⁶⁷ Přestože zde Victorinus počítá s vírou jako s vlastním lidským činem, nelze

Tübingen: Mohr, 1910, s. 33–36, pozn. 1), kritizuje R. SCHMID, podle kterého lze u Victorina nalézt také řadu naivně pelagiánských výpovědí, což svědčí pro spíše jen povrchní zpracování této otázky (*Marius Victorinus Rhetor und seine Beziehung zu Augustin*, Diss. Kiel, 1895, zejm. s. 62–67). E. BENZ se přiklání k Harnackovu pojetí, dokonce nachází u Victorina motiv dvojí vůle (přirozená vůle člověka schopná pouze tělesných žádostí vs. Bohem způsobená nová vůle věřícího) a hodnotí Victorinovu koncepci jako „nejradikálnější antitezi pelagianismu již před Pelagiem“ (*Marius Victorinus*, 146–147). Diskusi shrnuje a vlastní výklad tématu podává ERDT (*Marius Victorinus*, s. 61–64, 159–167), podrobnou analýzu motivu a hodnocení interpretačních variant podává STEINMANN (*Die Seelenmetaphysik*, s. 51–56).

⁶² STEINMANN poukazuje na to, že Victorinus na některých místech představuje víru jako přirozenou odpověď člověka na nabídku spásy, aniž by ovšem z této odpovědi vznikala nějaká zásluha, na jiných místech ale nepřipouští, že by člověk upadlý do smyslovosti byl takové odpovědi vůbec schopen (*Die Seelenmetaphysik*, s. 52–56; podobně též ERDT, *Marius Victorinus*, s. 163–169).

⁶³ „Ergo remittuntur nobis peccata et donantur per dei gratiam, non nostra virtute ea deponimus, solumque hoc virtutis nostrae: Christum credere ac propter Christum spiritaliter vivere.“ *In Eph.* I,1,7 / CSEL 83/2, 14,21–24.

⁶⁴ „...dominus noster Iesus Christus istam ipsam quodammodo carnis et mundi pugnam vicit, superavit. Nostrum paene iam nihil est, nisi solum credere qui superavit omnia.“ *In Eph.* I,2,16 / CSEL 83/2, 38,23–26.

⁶⁵ „...fidem in Christum habere et plenam fidem habere nullus labor est, nulla est difficultas, animi tantum voluntas est commodata et credula. ... Sola sufficit, sola obsistit, sola munit...“ *In Eph.* II,6,13 / CSEL 83/2, 87,11–15.

⁶⁶ „Nam gratia salvati estis per fidem. Explicavit aperte quod a nobis fides debeatur, tantum autem debetur ut credamus in Christo. Quod si ita solum hoc nostrum est, non merito nostro salvi sumus, sed dei gratia. Et hoc non ex vobis, dei donum est; non ex operibus, ne quis forte gloriatur. Quod salvi sumus, gratia, inquit, dei est; ita et vos Ephesii, quod salvi estis, non ex vobis, dei donum est, neque ex operibus vestris, sed dei gratia est et dei donum est, non merito vestro.“ *In Eph.* I,2,8–9 / CSEL 83/2, 33,1–9.

⁶⁷ „Non enim virtute nostra ad spiritum reversi sumus, et per sanguinem Christi spiritum accepimus. Ergo remittuntur nobis peccata et donantur per dei gratiam, non nostra virtute ea deponimus, solumque hoc virtutis nostrae: Christum credere ac propter Christum spiritaliter vivere. Ipse vero remittit peccata, ipse redimit nos et gratiam dei commendat ut aeternitatem et sanctitatem immaculati iam habere possimus.“ *In Eph.* I,1,7 / CSEL 83/2, 14,20–27.

tuto výpověď přeceňovat. Jádrem jeho sdělení spočívá v tom, že záchrana člověka je Božím darem, o víře zde mluví spíše okrajově. To ostatně dokazují i pasáže, ve kterých Victorinus „sílu uvěřit“ představuje jako Boží dar.⁶⁸ Na základě víry pak člověk získává sílu, aby odporoval zlu a odolával pokušení.⁶⁹ Teprve a pouze ten, kdo má víru, je schopen bránit se ďáblu, a to tím, že mu nedá příležitost; v tomto smyslu lze i říci, že člověku náleží „zásluha za dobré skutky a trest za zlé“.⁷⁰

3.2 Kontrast víry a skutků zákona (In Gal.)

Motiv *pouhé víry* se objevuje také v komentáři k listu Galatanům. V návaznosti na pavlovskou kritiku zákona zde Victorinus staví víru do protikladu ke snaze dosáhnout ospravedlnění a posvěcení prostřednictvím skutků podle zákona, především skrze starozákonní ustanovení obřízky a zachovávání soboty.⁷¹ Ospravedlnění, osvobození a nebeské dědictví se zakládá na víře, z dodržování příkazů zákona nepochází žádné ospravedlnění, žádné osvobození, žádné dědictví, opakuje Victorinus.⁷² Boží synovství a nebeské dědictví nezískáváme svými skutky, svým snažením, ale jediné na základě Božího slitování a jeho milosti.⁷³ Požehnání pochází jediné z víry – v tomto smyslu „je tedy víra vše“.⁷⁴

Otázku, zda je v moci člověka uvěřit, nebo mu je víra darována, zde Victorinus neotvírá. Stojí však za povšimnutí, že do protikladu k víře Victorinus nestaví lidské jednání jako takové, ale pouze skutky podle zákona. Ti, kdo spoléhají na skutky zákona, jsou pod kletbou (srov. Gal 3,10), ovšem vedle skutků zákona existují i skutky křesťanské (*opera christianitatis*), ke kterým apoštol často vybízí.⁷⁵ Zda Victorinus při

⁶⁸ „Et quae sit sublimitas magnitudinis virtutis eius in vobis qui credidistis secundum operationem potestatis virtutis eius quam operatus est in Christo. ... Item quae est ista virtus? Quae est in vobis aut in vos, quod vobis illam praestat. Quae est autem ipsa virtus quam vobis praestat? Ut credatis in eum et credatis secundum operationem potestatis virtutis eius.“ In Eph. I,1,19–23 / CSEL 83/2, 23,1–2; 9–10.

⁶⁹ „Sola enim fides in Christo munit nos, uti non valeat circa nos istarum potestatum mundi ulla temptatio. Ita illud quod difficile videbatur resistere, facile factum est, si in potestate est unde resistamus; est autem in potestate, quippe fidem in Christum habere et plenam fidem habere nullus labor est, nulla est difficultas, animi tantum voluntas est commodata et credula. Ergo fit facile resistere his tot malis, si fidem habeamus. Sola sufficit, sola obsistit, sola munit...“ In Eph. II,6,13 / CSEL 83/2, 87,6–15.

⁷⁰ „Neque locum detis diabolo. Si enim manserit ira, invenit ille occasionem ut nos in peccata ducat et faciamus aliquid non faciendum, quod est diaboli voluntate peccare. Ita ostenditur ex hoc praecepto in nostra potestate esse et irasci et non irasci et diabolo iracundiam inmittere, sed occasionem habere ut, cum nos irascimur aliquid nos faciat. Hoc in omnibus adfectibus animae cogitandum et in omni actu diaboli, nihil illum posse circa nos, nisi cum ipsi per nos et occasionem damus. Hoc in omnibus actibus nostris. Ita et domini sumus nostrae voluntatis et merita de bonis bona habemus et poenas de malis actibus, quia nostro vitio fit diabolo occasio.“ In Eph. II,4,27 / CSEL 83/2, 72,1–12.

⁷¹ Srov. In Gal. I,1,13 / CSEL 83/2, 105,9–14; In Gal. I,2,2 / CSEL 83/2, 113,29–31; In Gal. I,2,15 / CSEL 83/2, 122,10–20; In Gal. I,3,20 / CSEL 83/2, 132,34–38. K Victorinově důrazu na roli apoštola Pavla pro zprostředkování evangelia v protikladu k židokřesťanské či judaizující tradici srov. BENZ, *Marius Victorinus*, s. 164–177; HADOT, *Recherches*, s. 291–293; ERDT, *Marius Victorinus*, s. 97–116.

⁷² Srov. In Gal. II, praef. / CSEL 83/2, 132–133,6–12.

⁷³ Srov. In Gal. II,4,7 / CSEL 83/2, 144,6–10.

⁷⁴ „Iustificari autem liberari a lege servitutis. Ergo hi qui ex fide benedicuntur, quia ex fide benedictus est Abraham, benedicuntur. Totum igitur fides est.“ In Gal. I,3,9 / CSEL 83/2, 130,4–6.

⁷⁵ „Quod autem dixit ex operibus legis, intellegamus esse etiam opera christianitatis, maxime illa quae saepe apostolus mandat atque ei mandatum est, *pauperum memores simus* et cetera quae in hoc apostolo ad vivendum praecepta retinentur, quaeque opera ab apostolo omni Christiano inplenda mandatur.“ In Gal. I,3,10 / CSEL 83/2, 130,4–9.

této příležitosti vyložil vztah víry a křesťanských skutků, dnes nevíme; text komentáře je v tomto místě porušen.

3.3 Lidská vůle způsobená Bohem (In Phil.)

Otázka spoluúčasti člověka na spáse se vrací v komentáři k listu Filipánům. Victorinus nachází toto téma ve verši 2,12n.⁷⁶ a vidí zde nebezpečí, že by někdo mohl umenšovat Boží milost a myslet si, že může způsobit svoji spásu. Podle Victorina je „velké tajemství“, že svým dobrým jednáním vůči druhým „pracujeme pro svoji spásu“, tedy že „v nás je moc působit spásu“. Ale aby si někdo nemyslel, že může sám způsobit svoji spásu, ihned dodává, že i toto úsilí pochází od Boha.⁷⁷ K této aporii připojuje následující výklad:

Bůh totiž působí ve vás a působí, abyste chtěli právě takto. Chtění (*velle*) je tedy jakoby naše, proto my působíme svoji spásu. A přece, protože samo chtění v nás působí Bůh, máme působení i chtění (*operationem et voluntatem*) od Boha. Obojí je smíšeno tak, že my máme vůli (*voluntas*) a zároveň je tato vůle Boží. A protože máme vůli, neschází na základě této dobré vůle (*pro bona voluntate*) ani účinnost.⁷⁸

Lidské a Boží působení se tedy spojuje: jednání, kterým člověk „působí svoji spásu“, vychází z jeho dobré vůle, tu v něm ale působí Bůh. Victorinus pokračuje:

Neboť Bůh v nás působí, že chceme a na základě [této] dobré vůle i činíme (*et velle et agere pro bona voluntate*). A tak ten, kdo nejedná z Božího popudu, jednak nemá vůli (*velle*), jednak i kdyby vůli měl, nemá [jeho chtění] účinnost, protože nemá dobrou vůli (*bonam voluntatem*).⁷⁹

Lidské a Boží působení se tedy spojuje v „dobré vůli“. Tuto vůli máme my, ale zároveň ji v nás působí Bůh. Bez Boha totiž nelze „mít vůli“, a i kdyby ji snad někdo měl, nedokáže svůj záměr uskutečnit. Proto by člověk měl zapomínat na dobré skutky, které snad vykonal.⁸⁰

⁷⁶ „S bázní a chvěním uvádějte ve skutek své spasení. Neboť je to Bůh, který ve vás působí, že chcete i činíte, co se mu líbí“ (ČEP). Victorinův text: „Cum metu et tremore salutem vestram operamini. Deus est enim qui operatur in vobis et voluntate et efficacia pro bona voluntate.“ Vulgáta překládá: „...et velle et perficere pro bona voluntate.“ Terminologické odlišení „uvádějte ve skutek“ (κατεργάζεσθε) – „působí“ (ὁ ἐνεργῶν) se v latinském textu stírá (*operamini – operatur*).

⁷⁷ „Magnum autem mysterium quod intende audire debemus, quod consulentes aliis et curam aliis gerentes nobis magis salutem operamur, deinde quod in nobis potestas sit nobis salutem operari. Sic enim dixit: *salutem vestram operamini*. Sed rursus ne unusquisque parum gratiam deo referat, si ipse sibi salutem operari videatur, adiectum est illud: *Deus est enim qui operatur in vobis et voluntate et efficacia pro bona voluntate*. Ergo salutem vestram, inquit, operamini, sed ipsa operatio tamen a deo est.“ In Phil. 2,12–13 / CSEL 83/2, 195,19–27.

⁷⁸ „Deus enim operatur in vobis et operatur ut velitis ita et velle quasi nostrum est, unde nos operamur nobis salutem. Et tamen, quia ipsum velle a deo nobis operatur, fit ut ex deo et operationem et voluntatem habeamus. Ita utrumque mixtum est, ut et nos habeamus voluntatem et dei sit ipsa voluntas, et quia habemus voluntatem, adsit efficacia pro bona voluntate.“ In Phil. 2,12–13 / CSEL 83/2, 195,27–33.

⁷⁹ „Operatur autem deus in nobis et velle et agere pro bona voluntate. Ita qui non ex deo operatur, primum non habet velle, deinde etiam si habuerit velle, efficaciam non habet quia non habet bonam voluntatem.“ In Phil. 2,12–13 / CSEL 83/2, 195,37–40.

⁸⁰ Srov. In Phil. 3,13–14 / CSEL 83/2, 210,34–37; In Phil. 3,15 / CSEL 83/2, 211–212,7n. Srov. též HADOT, *Recherches*, s. 295.

Victorinovo zpracování tématu však ani zde není zcela důsledné. Tak například verš „z milosti je vám dáno v Krista věřit“ (Flp 1,29) komentuje: „je velký dar, že si pouhou vírou v něj zasluhujeme takovou milost“.⁸¹ Přesto je zřetelná hlavní myšlenka, která prochází celým komentářem. Victorinovi se patrně zdálo, že napomenutí a vybidnutí listu Filipanům mohou vést k nedorozumění, jako by si člověk svými dobrými skutky mohl zasloužit spásu.⁸² Proto připomíná, že lidské jednání nelze završit bez Božího působení.⁸³ Victorinus tedy počítá s tím, že každý lidský čin je odvozen od Božího působení na lidskou vůli. Přitom se ale neztrácí praktického akcentu listu Filipanům, naopak ho dále rozvíjí. Tak např. apoštolovu výzvu, aby každý měl na mysli to, co slouží druhým, ne jen jemu (Flp 2,4), dále upřesňuje: člověku je málo prospěšné, když myslí jenom na sebe a stará se jen o sebe, o svou naději a své osvobození; skutečná starost o sebe v sobě musí zahrnovat i starost o druhé, teprve potom je skutečně prospěšná.⁸⁴ Ostatně i příklad našeho Pána nás vybízí, abychom více mysleli na druhé než na sebe.⁸⁵ Veškerou křesťanskou ctnost (*omnis virtus in Christianis*) v sobě zahrnuje láska, která ale vychází z víry.⁸⁶

4. ZÁVĚR

Otázka lidské svobody se ve Victorinových komentářích objevuje jednak v souvislosti s jeho výkladem o sestupu duší do hmotného světa, jednak v rámci jeho výkladu o víře, která je nezbytným předpokladem záchrany duše a návratu k Bohu.

Sestup duší do světa Victorinus chápe jako dvoustupňový děj. Jeho první fáze spočívá v odloučení duše od Logu a probíhá nutně. V druhé fázi jsou duše konfrontovány se smyslovým světem, který mohou odmítnout a stát se duchovními, ovšem většinou, typicky nebo vždy (to není zcela zřejmé) se nechají zmást smyslovým světem a rozhodnou se pro něj. Velmi pozoruhodné je, že tomuto rozhodnutí Victorinus připisuje ontologický význam, neboť teprve tímto aktem duše završuje svoji dokonalost.

Pokud se duše rozhodnou pro svět (což se děje obvykle, možná i vždy) a „zapletou se“ do světa, hmoty a smyslovosti, ztrácejí tím schopnost vlastními silami se osvobodit a vrátit k Logu. Záchranu jim přináší Boží Syn, který na sebe bere tělesnost, sám v sobě ji přemáhá a proměňuje, a tím umožňuje duším návrat zpět. Člověk tuto záchranu přijímá tím, že uvěří v Krista, čímž započíná jeho „zduchovnění“ a návrat k Bohu. Na otázku, zda je víra lidským činem, který člověk koná ze své síly, nebo zda je člověku darována, Victorinus neodpovídá jednoznačně. V jeho komentářích nacházíme několik míst, kde víru (resp. akt uvěření) představuje jako vlastní čin

⁸¹ „Hoc est enim digne in evangelio Christi conversari et hoc dono datum est nobis pro Christo, quoniam ille mysterium conplevit et ad liberationem nostram passus est omnia. Pro ipso igitur donum nobis dedit ut credamus in eum. Magnum autem donum si sola in eum fide tantam gratiam meremur.“ *In Phil.* 1,29 / CSEL 83/2, 181–182,8–13.

⁸² Srov. ERDT, *Marius Victorinus*, s. 165.

⁸³ „Et quoniam omnis actus noster deo est adsignandus, ut a deo conpleatur...“ *In Phil.* 2,19 / CSEL 83/2, 198,7n.

⁸⁴ Srov. *In Phil.* 2,2–5 / CSEL 83/2, 186,133–140.

⁸⁵ Srov. *In Phil.* 2,2–5 / CSEL 83/2, 187,157–160.

⁸⁶ Srov. *In Phil.* 4,1 / CSEL 83/2, 271,2–4; 271,9n.

člověka, na jiných místech ale připomíná, že tento lidský čin je spoluutvářen Božím působením.

Jednotlivé momenty procesu, kterým duše procházejí, vystupují ve Victorinových komentářích do popředí podle charakteru komentovaného textu: metafyzické schéma sestupu duší do světa, popis neutěšené situace duše padlé do smyslovosti a možnost obnovy její původní přirozenosti skrze víru v Krista nacházíme především v komentáři k Efesanům; důraz na nezaslouženost spásy a neužitečnost skutků podle zákona je zřetelný v komentáři ke Galátanům; naproti tomu varování, aby si někdo nepřipisoval zásluhu za své skutky, vybídnutí pro křesťanský život obsahuje komentář k Filipánům.

Concept of Freedom in the Pauline Commentaries of Marius Victorinus

Keywords: Marius Victorinus Afer; Freedom; Necessity; Neo-Platonism; New Testament; Exegesis; Apostle Paul

Abstract: In the second half of the 4th century, the first Latin commentaries on the Pauline epistles emerge. This article examines how human freedom is treated in the earliest of them, the commentaries of Marius Victorinus on Ephesians, Galatians and Philippians. The theme is touched especially in the passages explaining the pre-existence of human souls, their descent to the world and return back to God. According to Victorinus, the souls have already existed before the creation of the world, "spiritually", in Christ. Having separated from Logos, which necessarily happens, they are confronted with the world and have to choose between God and the sensual world. Whatever they choose, the decision completes their perfection. The souls, which got entangled in the sensual world, are not able to free themselves and return back to God. They are redeemed by Christ, through his incarnation and crucifixion. The souls have to do nothing but believe in Christ; thus their "spiritualization" and return to God begins. The question whether this faith is an act performed fully from human power, or whether it is God's gift, is not answered unambiguously.